

**DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
DAUGAVPILS UNIVERSITY**

**VĒSTURE:
AVOTI UN CILVĒKI**

XXVII

**HISTORY:
SOURCES AND PEOPLE**

**DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
AKADĒMISKAIS APGĀDS "SAULE"**

2024

Saleniece, I., atb. red. *Vēsture: avoti un cilvēki. XXVII*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2024. 190 lpp.

Daugavpils Universitātes zinātnisko rakstu krājums "Vēsture: avoti un cilvēki" ir anonīmi recenzēts periodisks izdevums ar starptautisku zinātniskās redakcijas kolēģiju. Tā mērķis ir prezentēt aktuālo pētījumu rezultātus vēstures zinātnes, kā arī historiogrāfijas un vēstures palīdzinātņu jomā. Rakstu krājums iznāk vienu reizi gadā latviešu, angļu un krievu valodā.

Redkolēģija

Irēna Saleniece (Daugavpils Universitāte, Latvija) – atbildīgā redaktore
Sandra Grigaravičiūtē (Lietuvas Genocīda un pretošanās pētniecības centrs, Lietuva)

Maija Grizāne (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Ēriks Jēkabsons (Latvijas Universitāte, Latvija)

Andris Levāns (Latvijas Universitāte, Latvija)

Olaf Mertelsmann (Tartu Universitāte, Igaunija)

Henrihs Soms (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Geoffrey Swain (Glāzgovas Universitāte, Apvienotā Karaliste)

Vitālijs Šalda (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Michal Šimáně (G. Mendeļa Universitāte, Čehija)

Juris Urtāns (Latvijas Kultūras akadēmija, Latvija)

Literārie redaktori:

Jana Butāne-Zarjuta, Sandra Meškova, Anatolijs Kužņecovs

Tehniskie redaktori:

Žanete Gabranova, Laima Grišule

Makets:

SIA "AR Drukātava"

Iekļauts EBSCO datubāzē.

ISSN 978-9934-39-021-0

© Daugavpils Universitāte, 2024

Saleniece, I., ed. *History: Sources and People. XXVII*. Daugavpils: Daugavpils University Academic Press "Saule", 2024. 190 p.

The collection of articles "History: Sources and People" of Daugavpils University is a double-blind peer-reviewed periodical with the international editorial board. It publishes articles aimed at presenting the research findings in the field of history, as well as historiography and auxiliary historical disciplines. It is published once a year in Latvian, English, and Russian.

Editorial Board

Irēna Saleniece (Daugavpils University, Latvia) – editor in chief
Sandra Grigaravičiūtė (Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, Lithuania)
Maija Grizāne (Daugavpils University, Latvia)
Ēriks Jēkabsons (University of Latvia, Latvia)
Andris Levāns (University of Latvia, Latvia)
Olaf Mertelsmann (University of Tartu, Estonia)
Henrihs Soms (Daugavpils University, Latvia)
Geoffrey Swain (University of Glasgow, United Kingdom)
Vitālijs Šalda (Daugavpils University, Latvia)
Michal Šimáně (Mendel University, Czech Republic)
Juris Urtāns (Latvian Academy of Culture, Latvia)

Literary editors:

Jana Butāne-Zarjuta, Sandra Meškova, Anatolijs Kuzņecovs

Technical editors:

Žanete Gabranova, Laima Grišule

Lay-out:

RA Drukātava Ltd

Included in EBSCO database.

ISSN 978-9934-39-021-0

© Daugavpils University, 2024

SATURS / CONTENTS

Una Bērente

Etnogrāfisko slieču transportlīdzekļu historiogrāfija
un izpētes perspektīvas..... 6

Haralds Bruņinieks

Lietisko avotu liecības par nacionālajiem partizāniem
Ilūkstes apriņķī (1945–1949)..... 14

Rūdolfs Brūzis

Arheoloģiskie izrakumi Višķu sinagogas vietā..... 24

Guntis Gerhards, Antonija Vilcāne, Elīna Pētersone-Gordina

Vikingu laikmets Latvijā: Lejasbitēnu kapulauka
starpdisciplināra izpēte..... 31

Anna Jabłońska

The Image of the Past in Songs between the Middle Ages (10th c.)
and the 18th Century in Poland 39

Audronē Janužytė

Becoming a Dissident: The Cases of Aleksandras Štomas
and Tomas Venclova..... 46

Juris Jefuni

“Sakrālās valsts” ideja un krievu diaspora Latvijā (1918–1940)..... 57

Inta Krūmiņa

Latvijas Satversmes sapulces Izglītības komisijas darbība (1920–1922) 72

Maija Krūmiņa

Latvijas iedzīvotāju bēgļu gaitas Vācijas teritorijā 1944.–1945. gadā..... 79

Сигитас Лужис

От сражений с поляками к схватке с французами: пярлойские
партизаны в Клайпедском «восстании» 1923 г. 87

Vladislavs Malahovskis

Latgaliskuma jautājums latgaliešu emigrācijas pārstāvju korespondencē
un publicistikā 96

Александр Петров

Охрана природы в Советской Латвии: материалы Комитета народного
контроля Латвийской ССР (1965–1990)..... 103

Galina Sedova (Nun Euphrosyne)

Organ Master Edouard Schultz: from Dinaburg to Polotsk,
the 19th century 115

Marika Selga

The Robert F. Kelley Papers in the Georgetown University Special Collection	125
--	-----

Henrihs Soms

Ukrainas valstiskuma veidošanās Latvijas preses skatījumā: 20. gadsimta sākums – 1920. gads.....	132
---	-----

Kaspars Strods

Jūras transports Latvijā līdz Pirmajam pasaules karam: ieskats Latvijas PSR un atjaunotās Latvijas Republikas historiogrāfijā	142
--	-----

Vitālijs Šalda

Jautājums par dzimto valodu kā mācību valodu Latvijas tautskolās 1914.–1919. gadā	153
--	-----

Michal Šimáně

Restoration of Secondary Vocational Education after World War II during the Third Czechoslovak Republic (1945–1948).....	168
---	-----

Juris Urtāns

Latgales pilskalnu saraksti (19. gadsimta vidus – 20. gadsimta sākums).....	178
--	-----

Ziņas par autoriem / Authors	186
---	------------

Haralds Bruņinieks

Lietisko avotu liecības par nacionālajiem partizāniem Ilūkstes apriņķī (1945–1949)

Atslēgas vārdi: nacionālie partizāni, lietiskie avoti, slēptuve, Ilūkstes apriņķis, Sēlija

Kopsavilkums

Kaut pagājuši vairāk kā 30 gadi kopš Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas, nacionālo partizānu kara vēsture vēl nav pietiekami izpētīta, lai varētu daudzpusīgi spriest par bruņoto pretestību okupācijas varai Latvijā pēc Otrā pasaules kara. Tikai detalizēti izziņot notikumus, ir iespējams labāk saprast nacionālo partizānu pretestību Latvijā kopumā. Ilūkstes apriņķa vietās, kur notika nacionālo partizānu bruņotās cīņas, joprojām var atrast lietiskos vēstures avotus, kas sniedz papildu informāciju un palīdz veidot kopēju ainu par nacionālo partizānu karu. Minētie lietiskie avoti būtiski papildina mežabrāļu cīņas izpēti un tos var uzskatīt par unikāliem Sēlijas nacionālo partizānu kara vēstures izpētes kontekstā. Izmantojot vēstures avotu kopu (arhīva materiālus, vizuālos un mutvārdu vēstures avotus, lietiskos avotus), ar vēsturiskās avotpētniecības metodes palīdzību ir iespējams rekonstruēt nacionālo partizānu un viņu apkarotāju cīņau norisi. Ne tikai Latvijas meži, bet arī mājas vēl slēpj informāciju par mežabrāļu cīņas taktiku un metodēm. Atrastie priekšmeti sniedz iespēju precīzāk atveidot notikumus, vairāk uzzināt arī par partizānu domāšanas veidu un uzvedību.

Ievads

Nacionālo partizānu bruņoto pretestību var salīdzināt ar tautas karu, kas civilizētajā Eiropā ir minēts jau 19. gs. (Klauzevics 2013, 479). Tuvāk mūsdienām nozīmīgs ir Lietuvas partizānu kara piemērs, kur Otrā pasaules kara beigu posmā un pēc kara darbojās 50000 partizānu ar centralizētu vadību, vēsturiski mantotām valstiskām tradīcijām, simboliem un izteiktu katolisko ticību. (Gaškaitė 1996) Tautas karu var uzlūkot kā cīņas līdzekli attiecībā uz ienaidnieku (Klauzevics 2013, 479), tam jāsaglabā miglaina eksistence un nav jāsaplūst kompaktu vienību darbībā, lai ienaidnieks to nespētu iznīcināt. Ar gatavību aizstāvēties jebkurā brīdī partizāni sadalījās mazākās vienībās, lai varētu saglabāt mobilitāti, konspirāciju un drošību. Tai pašā laikā šī bruņotā pretestība okupācijas varai bija drauds, kas varēja realizēties jebkurā brīdī. (Klauzevics 2013, 482) Pēc H. Stroda rakstītā, nacionālie partizāni atradās visur un reizē

nekur. (Strods 2012, 116) Latvijas nacionālo partizānu taktika atbilda tautas kara raksturojumam, jo 13488 mežabrāļiem vēl bija atbalstītāji, kas daudzkārt varēja pārsniegt tieši iesaistīto skaitu. (Turčinskis 2011, 15) 1940.–1941. gads un nacistu okupācijas periods ietekmēja topošo nacionālo partizānu uzskatus, kas spilgti izpaudās viņu rīcībā un cīņā pret padomju okupācijas varu Latvijā.

Pētījuma mērķis ir raksturot ekspedīcijas laikā atklātās nacionālo partizānu un viņu apkarotāju slēptuves un tajās atrastos lietiskos vēstures avotus. Historiogrāfijā par nacionālajiem partizāniem (Strods 2012, Turčinskis 2021, Gaškaité 1996, Petrauskiené 2016 u. c.) ir minētas partizānu apmetnes un slēptuves, taču nav aprakstīti gadījumi, kad būtu atklātas līdz šim saglabājušās slēptuves. Vēsturnieki pamatā balstās arhīva materiālu analizē, uzskatot, ka mežabrāļu un viņu apkarotāju slēptuves Latvijā nav saglabājušās. Taču 2021. gada ekspedīcijas laikā raksta autoram izdevās atklāt divas šādas slēptuves. Domājams, pētījumā nevar paļauties tikai uz arhīva dokumentiem, kur sastopamas neprecizitātes un nepatiesa informācija, pēc iespējas jāiekļauj arī lietisko avotu dati. (Mayne 2012, 54) Materiālajām liecībām ir liela nozīme informācijas iegūšanā ne tikai par partizānu cīņas metodēm, bet arī par viņu domāšanu un garīgo pasauli.

Raksta tēmas atklāšanai tika izmantoti arī arhīva dokumenti, piemēram, LNA LVA lietā atrodami dati par Sēlijas nacionālā partizāna Alfona Mežaraupa slēptuvi Aknīstes rajona “Irbjusalās”, kur šķūnī zem siena tikusi izveidota slēptuve, kas izskatījusies pēc speciāli naglotas kastes 2,5 metru garumā, augstumā un platumā – 1,2 metri. (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 6924. 1., 1. sēj., 93. lp.) Arī dezertieris no “Waffen SS” latviešu leģiona Emīls Freimanis pirms pievienošanās partizānu grupai slēpies Jēkabpils apriņķa Neretas pagastā izveidotajā slēptuvē. (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 18367. 1., 1. sēj., 98., 98op. lp.) Interessants gadījums atklājās par Susējas partizānu Artūru Grābekli, kurš, sākot no 1944. gada decembra, slēpās “Eliņu” mājās Susējas pagastā, kur zem grīdas bija ierīkots bunkurs. Tikai pēc māju saimnieces deportācijas 1949. gada 25. martā A. Grābeklis lidis ārā no sava bunkura, pārbiedēdams “strebokus”, kuri bija norīkoti apsargāt mājas. (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 28593. 1., 1. sēj., 51.-52. lp.) No Lietuvas Speciālā arhīva dokumentiem var uzzināt par lietuviešu partizānu ierīkotajām ziemas nometnēm Latvijas dienvidu teritorijā. (LSA, f. K-1, ap. 58, b-P.19180/1., 29. lp.; LSA, f. K-1, ap. 58, b. 47200/3, 1. (1), 14. lp.)

Publicētajos avotos rodamas ziņas par līdzīgām slēptuvēm, piemēram, Aknīstes pagasta iedzīvotājs Elmārs Tunķels pirms pievienošanās grupai slēpās savās mājās šim nolūkam zem aitu aizgalda izraktajā slēptuvē, kas bijusi pārsegta ar dēļiem un mēslu kārtu, kārtīgi nomaskējot ieeju. (Pūpols 1994)

Tēmas atklāšanai noderēja arī mutvārdu vēstures avoti, kas raksturoja Sēlijas

nacionālo partizānu izmantotās slēptuves. Rakstā identificēti, aprakstīti un izvērtēti ekspedīcijas laikā (Bruņinieks 2021) atklātie materiāli, kas ļauj salīdzināt informāciju ar cita tipa vēstures avotu ziņām par Ilūkstes apriņķa nacionālajiem partizāniem.

Padomju aktīvistu atstātie lietiskie avoti Ilūkstes apriņķa Susējas pagasta Vilkupē (1945)

2021. gada ekspedīcijā (Bruņinieks 2021) Jēkabpils novada Vilkupē tika atrastas bijušā Susējas izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieka J. K. mājas. Apskojot pamesto ēku, atklāta pazemes slēptuve (skat. 1. att.), kas bija ierīkota pirmā stāva istabā. Vietā, kur atradusies gulta, zem grīdas bija veidots bunkurs. (D. M. stāsts) Slēptuves lūkas izmērs ir 0,50 x 0,50 m, no iekšpuses tā piestiprināta metāla āķiem, to varēja aizāķēt. Slēptuves izmērs ir 2,20 x 1,75 m, 0,75 m dziļumā. Tajā cilvēks varēja brīvi apgulties un briesmu gadījumā paslēpties. Šī slēptuve var būt apstiprinājums padomju varas pārstāvju bailēm un nedrošībai pat mājās.

1. att. J. K. slēptuve Jēkabpils novada Vilkupē (Foto: H. Bruņinieks, 2021)

Bēniņos mētājās J. K. karaklausības apliecība, fotogrāfija, Latvijas armijas frenča pogas, portopejas sprādze un 12. Bauskas kājnieku pulka instruktoru kursu pieraksti. Turpat tika atrastas Mauzera un PPŠ sistēmas patronu čaulītes, arī J. K. brāļa “streboka” (iznīcinātāju bataljona kaujinieka) skolas klade (1942. gads, Susējas pamatskola). J. K. brāļa skolasbiedrs sniedzis liecību par J. K. brāļa slikto uzvedību skolas laikā, kā arī iespējamo vainu skolas pārziņa represijās. (S. P. stāsts) S. apgalvo, ka J. K., būdams Susējas izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks, veicis savtīgas darbības. (S. P. stāsts) Ziņas patiesums

nav pārbaudīts, taču tās saturs skatāms kontekstā ar okupācijas varas pārstāvju pausto satraukumu par atsevišķu padomju funkcionāru atbilstību ieņemamajam amatam. LPSR Iekšlietu ministrija (turpmāk saīsināti – IeM) konstatējusi, ka daudzās iestādēs iekļuvuši sveši un politiski neuzticami nacionālistiski elementi, kam esot sakari ar naidīgo pagrīdi. (Strods 1996, 288) J. K. nevar piedēvēt pretdarbību padomju varai, taču nav izslēgts, ka savtīgos nolūkos viņš izmantojis savu dienesta stāvokli. Viņa morāle nebija balstīta uz vispārcilvēciskām vērtībām. (D. M. stāsts)

J. K. mājas fasādē no ārpusē var ieraudzīt ložu pēdas, kas glabā liecību par mežabrāļu uzbrukumu K. sētai 1945. gada 7. jūlijā. Informāciju papildina brāļu aizstāvēšanās laikā izšautās patronu čaulītes mājas bēniņos. Mežabrāļu uzbrukumu J. K. sētai atcerējās D., kuras mājas atradās kaimiņos. Viņas ģimenes locekļi bailēs no lielās šaušanas bija apgūlušies uz grīdas, lai netrāpītos zem lodēm. (D. M. stāsts) Var spriest, ka bruņoti nacionālie partizāni vēlējās pārsteigt abus brāļus un viņus iznīcināt, taču tas nav izdevies. Tāds iznākums, iespējams, ir izskaidrojams ar to, ka J. K. ir dienējis Latvijas armijā, apguvis šaušanas māku un spējis aizstāvēties. Atrastie lietiskie avoti (Bruņinieks 2021) apstiprina sadursmes faktu J. K. sētā un liecina par padomju aktivistu apdraudējumu pēckara Latvijā.

Nacionālā partizāna slēptuve Gārsenes pagastā (1949)

Nacionālie partizāni lielākoties bija vīrieši spēka gados. Diez vai tie būtu spējuši izturēt visas grūtības, ja viņu cīņā līdzās nebūtu stāvējušas sievietes (Lipša 2014, 220–221), bez kurām nebūtu bijis iespējams iznest partizānu kara smagumu, kas bieži robežojās ar nāvei nolemtu apziņu.

Diemžēl nereti šīs attiecības bija traģiskas. Piemēram, Alfreds Blumbergs (1917–1949), atrazdamies mežabrāļu grupā, uzturēja romantiskas attiecības ar Gārsenes pagasta iedzīvotāju M. P., no kuras saņēma pārtiku. (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 28675. l., 1. sēj., 44. lp.) 1949. gada 27. jūlijā Valsts drošības ministrijas (VDM) karaspēka vienība ierīkoja slēpni M. P. “Puķīšu” mājas pagalmā. Piespiesta sadarboties ar VDM, viņa nodeva Blumbergu, kuru operācijas laikā nošāva. (LNA LVA, 270. f., 1-C apr., 459. l., 199. lp.; V. V. stāstījums) Par Alfreda Blumberga likvidāciju bija ziņots LPSR Ministru padomes priekšsēdētājam V. Lācim (1904–1966): izrādot bruņotu pretošanos, nogalināts Pokļevinska (1902–1951) formējuma Indāna (1920–1950) “bandas” dalībnieks Alfreds Blumbergs (sastāvēja Indāna grupā), segvārdā “Garais”. Pie “bandīta” likvidācijas izņemts automāts un 52 patronas. (LNA LVA, 270. f., 1-C apr., 459. l., 199. lp.) Partizāna liķi nometa pagastmājas priekšā cilvēku iebiedēšanai, viņa kapa vieta nav zināma. (V. V. stāstījums) M. P. iesaistījās, acīmredzot, glābjot savu ģimeni.

Būdama stipra un psiholoģiski noturīga sieviete, pēc VDM karaspēka plānotās un veiktās operācijas, kuras laikā tika nogalināts viņai tuvs cilvēks, M. P. neizrādīja ne mazākās emocijas par notikušo. (V. V. stāstījums) Nav grūti iztēloties, kādus iespaidošanas līdzekļus čekas darbinieki varētu lietot pret M. P., zinot IeTK komisāra Augusta Egliša pavēli par aģentūras izveides metodēm. Pavēlē tika prasīts sadarbībā iesaistīt tuviniekus – sievas, vecākus un citus; kas atsakās sadarboties, to nekavējoties arestēt. (Strods 1996, 283)

2021. gadā, apsekojot “Puķīšu” mājas (Bruņinieks 2021), tika atklāta bēniņos izveidota slēptuve (skat. 2. att.) ar 0,5 x 0,6 m lielu lūku, nomaskētu ar vecām drēbēm un skaidām, zem kuras atradās 0,75 m dziļa, 2,5 m plata un 3,5 m gara telpa.

2. att. Alfreda Blumberga slēptuve Jēkabpils novada Gārsenes pagastā
(Foto: H. Bruņinieks, 2021)

Slēptuvē atrasts salmu spilvens (skat. 3. att.). Domājams, ne bez māju saimnieces atbalsta tika izgatavots, pašūta spilvendrāna. Turpat atradās papīra kārba ar smēres paliekām, kas, iespējams, kalpoja ieroču kopšanai. Ieroču eļļas paliekas uz kārbas liecina, ka partizāniem vienmēr bija jātur gatavībā ierocis, to vajadzēja regulāri kopt. Ierocis mežabraļiem bija svarīgāks par visu, tas bija vienīgais uzticamais glābējs. (Bruņinieks 2022, 215) Par to liecina arī Alfreda

Blumberga pēdējā kauja, ar drosmi un gatavību dot uzbrucējiem atbildes šāvienu.

Pašizgatavota apgaismes ķermeņa fragments (skat. 4. att.) liecina par piesardzību uguns izmantošanā, ticis lietots bateriju apgaismojums.

3. att. Salmu spilvens no Alfreda Blumberga slēptuves
(Foto: H. Bruņinieks, 2021)

4. att. Apgaismošanas ierīces fragments no Alfreda Blumberga slēptuves
(Foto: H. Bruņinieks, 2021)

Slēptuvē atradās arī Helmara Rudziša apgādā 1942. gadā izdotās grāmatas “Cilvēki un likteņi” satrūdējuši fragmenti (skat. 5. att.). (T. K. stāsts) Ilgstoši pavadot laiku ierobežotā telpā, pie tam guļus stāvoklī, vajadzēja novērst uzmanību no šīm neērtībām. Atstātā grāmata liecina, ka partizāns, īsinot laiku, lasījis vācu autoru noveles, tā mazinot stresu un trauksmi, kas ikdienā mijās ar pastāvīgām bailēm.

5. att. Helmara Rudziša apgādā 1942. gadā izdotās grāmatas “Cilvēki un likteņi” fragments no Alfreda Blumbera slēptuves (Foto: H. Bruņinieks, 2021)

Slēptuvē atrastie priekšmeti ļauj pieņemt, ka tajā kādreiz ziemojis nacionālais partizāns.

Lietuvas speciālā arhīva materiāli papildina informāciju par latviešu un

lietuviešu partizānu kopīgajām akcijām un būtiskām detaļām. Piemēram, atrodams ziņas par M. P. atbalstu Lietuvas partizāniem un viņas sakariem ar Alfredu Blumbergu, sākot no 1946.–1947. gada (LSA, f. K-1, ap. 58, b-P.19180/1., 34. lp.), kas, autoraprāt, apstiprina faktu, ka slēptuve M. P. mājās bija izveidota partizāna Alfreda Blumberga vajadzībām.

1949. gada 14. maijā Indāna grupas partizāni Alfreda Blumberga vadībā atskaitījās Pokļevinskim par 1949. gada ziemu: viņu grupai trīs reizes uzbruka VDM karaspēks, taču laimīgā kārtā visas reizes esot izdevies izkļūt no ielenkuma bez zaudējumiem. (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 28675. l., 1. sēj., 33., 35. lp.) Frontālās sadursmes nacionālie partizāni uzvarēt nespēja, tās vienmēr rezultējās ar atkāpšanos un glābšanos no pārspēka. (Bruņinieks 2022, 213–289) No šī ziņojuma var secināt, ka pēc sadursmēm Indāna grupai bija jāpāriet uz citu dislokācijas vietu. Rezerves apmetnes nacionālie partizāni bija sagatavojuši laikus, taču diez vai tās varēja būt vairākas, it sevišķi pēc trim uzbrukumiem pēc kārtas. Atlika veidot jaunu apmetni (ziemas apstākļos tas nebija viegli) vai meklēt vietu pie zemniekiem. Viens no Blumberga apmetnes variantiem ir bijusi M. P. māja. Viņa ar mežabrāļiem uzturējusi sakarus jau no 1945. gada, Alfreds Blumbergs kopš 1948. gada regulāri apmeklēja M. P. “Puķītes” un periodiski pie viņas palika uz vairākām diennaktīm. (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 28675. l., 1. sēj., 44. lp.)

M. P. nācās izlemt: glābt savu ģimeni un izvairīties no kriminālvajāšanas vai glābt nacionālo partizānu. Viņa izvēlējās pirmo. Zīmīgi, ka Alfreda Blumberga mandolīnas pavadījumā dziedātā dziesma “Bleķa kronis”¹ (G. V. stāsts) vēsta par piecelšanos no kapa, raisot asociācijas ar mītiem. Sentatviešu mitoloģijā ir ticējums par dzīvo mironi, kas, viņā saulē dzīvodams, var parādīties arī šajā dzīvē tāds pats, kā bijis. (Adamovičs 1956, 557) Dvēseles, kuras mirušas nelaikā vai varmācīgā nāvē, sauca par vadātājiem, maldinātājiem, musinātājiem, nelabajiem, baidekļiem, māņiem, murgiem utt. Tie varēja parādīties dažādos veidos un maldināt cilvēkus, nomaitājot tos purvos un ūdenī. (Adamovičs 1956, 557–565)

A. O., kura dzīvojusi pie M. P., stāstīja, ka M. P. savu noslēpumu paturēja, nevienam to neatklājot, taču sirdsapziņa viņu mocīja visu atlikušo dzīvi. (O. A. stāsts) Pašā dzīves noslēgumā M. P. rādījās murgi, iespējams, tieši tāpēc viņa vēlējās mainīt vidi un pārcēlās dzīvot uz Kūku pansionātu, teikdama, ka “redzot ne tos labākos laikus”. (O. A. stāsts) Var iztēloties, ka Alfreda Blumberga mistiskais tēls cēlās augšā no kapa, lai sauktu savu ligavu līdzī, gluži kā dziesmas “Bleķa

¹ “Kad es būšu miris, kaps mans stāvēs plīks. Kas gan man uz kapa kādu puķi liks? Jāceļas būs augšā – ja vien varēs tikt – pašam sev uz kapa bleķa kroni likt. Pūtīs auksti vēji, smacēs kapa gaiss, grabēs bleķa kronis kā pats nelabais. Jālien atkal ārā – ak, tu tavu post’, jārauj sev no kapa bleķa gabals nost.” (Bleķa kronis)

kronis” turpinājumā.² (G. V. stāsts) Mūža nogali M. P. pavadīja pansionātā, par Alfredu Blumbergu atcerēties nevēlējās, noraidīja arī tikšanos ar autoru.

Nobeigums

Sēlijas ļaudis padomju okupāciju uztvēra dažādi. Tiem, kuri izvēlējās kļūt par kolaborantiem, bija jārēķinās ar nacionālo partizānu bruņotu pretestību un jāmeklē līdzekļi, kā paglābties no nāves. Tie jutās nedroši, tāpat kā nacionālie partizāni. Padomju aktīvists J. K. un viņa brāļa mājās izveidotā sleptuve apstiprina kolaborantu bailes. Slēptuve M. P. sētā liecina, ka ziemas apstākļos pēc frontālajām sadursmēm nacionālie partizāni meklēja iespējas izveidot slēptuves pie zemniekiem. Šeit aplūkota un raksturota vēl saglabājusies slēptuve, laika “iekonservēta”. Pēc A. Blumberga nāves, iespējams, neviens šajā slēptuvē nav ienācis. M. P. ārējo apstākļu radītajā lēmumā, kas noveda pie nacionālā partizāna iznīcināšanas, saskatāmas piespiedu kolaborācijas izpausmes. Ne visi Latvijas brīvvalsts bijušie pilsoņi spēja pretoties, izturēt psiholoģisko spiedienu, vardarbību un represijas.

Ne tikai Latvijas meži, bet arī mājas vēl slēpj informāciju par mežabrāļu cīņas taktiku un metodēm. Atrastie priekšmeti sniedz iespēju precīzāk atveidot notikumus, vairāk uzzināt par partizānu domāšanas veidu un uzvedību, salīdzināt šo informāciju ar ziņām no cita veida vēstures avotiem. Padomju aktīvistu brāļu K. mājas bēniņos atrastās patronu čaulītes un citi priekšmeti apstiprināja vēstures avotu datus par mežabrāļu uzbrukumiem Susējas pagastā. Savukārt Gāršenes pagasta “Puķīšu” mājās atklātā Alfreda Blumberga slēptuve un tur atrastie priekšmeti apstiprina Latvijas un Lietuvas arhīvu materiālus par partizāna sakariem ar mājas īpašnieci M. P.

Ilūkstes apriņķa vietās, kur notika nacionālo partizānu bruņotās cīņas, joprojām var atrast lietiskos vēstures avotus, kas sniedz papildu informāciju un palīdz veidot kopējo ainu par nacionālo partizānu karu. Izmantojot avotu kopumu (arhīva materiālus, vizuālos un mutvārdu vēstures avotus, lietiskos avotus), pastāv iespēja rekonstruēt nacionālo partizānu un viņu apkarotāju cīņas metodes. Minētie lietiskie avoti būtiski papildina mežabrāļu cīņas izpēti, un tos var uzskatīt par unikāliem Sēlijas nacionālo partizānu vēstures izpētes kontekstā.

Avotu un literatūras saraksts

(Bruņinieks 2021) H. Bruņinieka ekspedīcija uz Jēkabpils novada Gāršenes pagasta mājām “Puķītes” un Vilkupes “Avotiem” 2021. gada augustā (ekspedīcijas vākums atrodas autora krājumā).

² “Mīļā, dārgā, meitiņ, atnāc kapsētā. Sagaidīšu tevi mazā krekliņā. Tad mēs abi zārkam vāku uzliksim, abi divi iekšā saldi dusēsims!” (Bleķa kronis)

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (saīsināti LNA LVA), 270. f. (Latvijas PSR Ministru Padome), 1-C apr., 459. l. (LPSR Iekšlietu ministrijas informācijas kopsavilkums par bandītisma darbību un rezultātiem)

LNA LVA, 1986. f. (Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas), 1. apr., 28675. l. (Kārlis Lintiņš, Jāņa d.), 1. sēj.

LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 6924. l. (Reinholds Ozoliņš), 1. sēj.

LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 18367. l. (Jānis Pundurs), 1. sēj.

LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 28593. l. (Artūrs Grābeklis), 1. sēj.

Lietuvos Ypatingasis achyvas (Lietuvos speciālais arhīvs, saīsināti LSA), f. K-1 (Krimināllietu fonds), ap. 58, b-P.19180/1. (Vladas Daminauskas)

LSA, f. K-1, ap. 58, b. 47200/3, 1. (1) (Jozas Streikus)

D. M. stāsts, ierakstija H. Bruņinieks 08.08.2021. (2 min.), glabājas autora arhīvā.

D. M. stāsts, ierakstija H. Bruņinieks 01.07.2024. (2 min.), glabājas autora arhīvā.

G. V. stāsts, pierakstija H. Bruņinieks pa telefonu 2014. gadā, glabājas autora arhīvā.

O. A. stāsts, pierakstija H. Bruņinieks pa telefonu 11.08.2021., glabājas autora arhīvā.

S. P. stāsts, ierakstija H. Bruņinieks 27.08.2018. (34 min.), glabājas autora arhīvā.

S. P. stāsts, ierakstija H. Bruņinieks 29.08.2018. (2 min.), glabājas autora arhīvā.

T. K. stāsts, ierakstija H. Bruņinieks 10.08.2021. (2 min.), glabājas autora arhīvā.

V. V. stāsts, ierakstija H. Bruņinieks 03.07.2014. (5 min.), glabājas autora arhīvā.

Adamovičs, L. Senlatviešu mitoloģija. Grām.: *Latviešu tautas dziesmas*, 11. sēj.

Red.: Švābe, A., Straubergs, K., Hauzenberga-Štrurma, E. Kopenhāgena: Imanta, 1956. 557.–576. lpp.

Bleķa kronis. *Dziesmas.lv* https://www.dziesmas.lv/d/Bleka_kronis_-_/1152 (07.10. 2024.)

Bruņinieks, H. (2022) *Nāvi mānot*. Rīga: Latvijas mediji.

Gaškaitė, N. et al. (1996) *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* Kaunas: Lietuvos politinių kalinių sąjunga.

Klauzevics, K. (2013) *Par karu*. Rīga: Jumava.

Lipša, I. (2014) *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā 1914–1939*. Rīga: Zinātne.

Mayne, A. (2012) Material Culture. In: *Research Methods for History*. Ed. by Simon Gund and Luky Faice. Edinburgh University Press. Pp. 48–65.

Petrauskienė, A. (2016) Lietuvos partizanų bunkerių ir žeminių atstatymas, 1991–2011 m. *Gimtasai kraštas*, nr. 10.

Strods, H. (1996) *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Rīga: Preses

nams.

Strods, H. (2012) *Nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Latvijas vēstures mazā bibliotēka. Rīga: LU.

Turčinskis, Z. (2021) *Ziemeļlatgales Neatkarības vienība. Pretošanās padomju okupācijai, 1944.–1954. gads*. Rīga: Latvijas mediji.

Turčinskis, Z. (2011) *Ziemeļvidzemes mežabrāļi, 1944.–1953. gads*. Rīga: Latvijas mediji.

Testimony of Material Sources about National Partisans in Ilūkste District (1945-1949)

Key words: national partisans, historical artefacts, hiding places, Ilūkste district, Selonia

Summary

Although more than 30 years have passed since the restoration of the independence of the Latvian state, the history of the national partisan war has not yet been fully explored in order to make a comprehensive judgment about the armed resistance to the occupying power in Latvia after World War II. Only by learning about the events in each place in detail, it is possible to better understand the armed resistance of the national partisans in Latvia as a whole. By visiting the places of Ilūkste district, where the armed battles of the national partisans took place, one can find material sources that help create the overall picture of the national partisan war. Using a set of sources (archival materials, visual and oral history sources, material sources) and applying the historical source research method, it is possible to reconstruct the fighting activities of the national partisans and their fighters. The mentioned sources keep imprints and still provide a true testimony of the events that took place in the post-war period. Not only the forests of Latvia, but also the houses still hide information about the fighting tactics and methods of the forest brothers. The found objects provide an opportunity to reproduce the events, to learn more about the way of thinking and behavior of the partisans.